

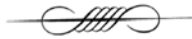
MÁTÉ DEZSŐ

mate.dezso1984@gmail.com

doktorjelölt (ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola,
Interdiszciplináris Társadalomkutatások Doktori Program)

Roma generációk értékválasztásai és az LMBTQ

Value choices of the Roma generations and the LGBTQ

ABSTRACT

The aim of the study, to examine the mentioned Roma generations value similarities and identities, in parallel with the Roma LGBTQ movement. My research question is, which social values and norms are excluded from the first intellectual Roma generation's focuses, and what were the main reasons of it. In my paper I using discourse analysis method, which are reflecting on the mentioned Roma generations own lived experiences and social values. Roma LGBTQ people facing not only with discrimination and xenophobia because of their ethnic origin, but also with homophobia and transphobia because of their gender and LGBTQ identities as, Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer people.

KEYWORDS

roma, LGBTQ, generations, value

DOI 10.14232/belv.2018.3.3   <https://doi.org/10.14232/belv.2018.3.3>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Máté Dezső (2018): Roma generációk értékválasztásai és az LMBTQ. *Belvedere Meridionale* 30. évf. 3. sz. 55–70. pp.

ISSN 1419-0222 (print)   ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az elmúlt ötven évben, a nemzetközi és a hazai tudományos és emberjogi igazságok keresésében állandó kérdés volt a romák helyzetének ábrázolása. Ezek a valóságok összefüggésbe hozhatóak az ország aktuális társadalmi, gazdasági és politikai berendezkedésével. Az eltérő korszakokban, különböző roma generációk gondolkodói és aktivistái jelentek meg, akik láthatóvá, hallhatóvá tették a saját valóságaikat és reprezentációjukat. Hipotézisem szerint a modern kort meghatározó roma személyiségei, generációjuktól függően, különböző társadalmi kérdéseket helyeznek a közbeszéd centrumába, ezáltal a romáknak nevezett emberek identitás-értékei is eltérnek a korszakok változásaival. Az 1950-es és 1970-es évek között született első generációs roma értelmiségi emberek értékei és norma meghatározásai eltérnek az 1990-es évek után született második és harmadik generációs roma értelmiségi emberektől.

„Habár a közvetlen környezetemben nem ismertem erős, független cigány nőt, a szüleim, főleg az apám, egészen kicsi koromtól támogatott abban, hogy se kor, se nem, se etnikai hovatartozás vagy vallási meggyőződés alapján ne engedjek a többség elnyomásának, büszkén vállaljam, aki vagyok. Ebben a támogató, feminista környezetben nevelkedtem, ahol persze anyám meghatározott szerepet tölthetett csak be, a »fakanál mellett volt a helye«, de nekem kvázi semmilyen gátak nem álltak utamat. De mégis volt egy nagy sötét folt ebben a nagy felvilágosultságban. Számolatlanul hallottam, hogy a nyomorékokat, vakokat, és főleg a buzikat, születésükkor le kellett volna dobni a Taigetoszról. Ebből nagyon komoly vitáink adódtak, előfordult, hogy hetekig nem voltam hajlandó beszélni vele egy-egy vitánk után. A hab a tortán csak az volt, hogy a világ legtehetségesebb énekes-muzikusának, legférfiasabb férfinak, valamelyest példaképnek tartotta az akkor már rég halott Freddie Mercury-t. Mindenki tudta, meleg volt, és AIDS-es. Kb 15 voltam, amikor a gimiben a francia impresszionizmusról tanultunk irodalom órán. VHS-en behozta a tanárnő a két költőóriás, Verlaine és Rimbaud életéről szóló »Total eclipse« című filmet. És akkor eldöntöttem, beáldozom magam, a cél érdekében, apám, aki egyébként egy mérhetetlenül nemes, humanista ember, a segítségemmel megszabadul minden előítéletétől. Hazamegyek suliból, és még aznap bejelentem, meleg vagyok. Hiszen, gondoltam, nálam jobban senkit nem szeret, ennél biztosabb eszközt nem tudtam kitalálni.”¹

A tanulmány célja megvizsgálni az 1950-es és 1970-es évek között született első generációs,² az 1970-es és 1990-es évek között született második-, illetve a rendszerváltozás után született harmadik³ generációs roma⁴ értelmiségi⁵ emberek társadalmi mozgalmait és azok értékeit.

¹ 37 éves másodgenerációs értelmiségi cisz heteró roma nő.

² Első generációs roma értelmiségi embereknek tekintem azokat a személyeket, akik a modern kor legelső roma érdeképviselei, politikusai, népművelői, aktivistái voltak.

³ Második vagy harmadik generációs roma értelmiségi embereknek tekintem azokat a személyeket, akik előtt megjelentek az első generációnak számító roma értelmiségi emberek identitásai és érdeképviseletei.

⁴ A tanulmányban mindvégig a „roma” terminust használom, amely többek között az MTA TK KI Kritikai Roma Tanulmányok Kutatócsoport is preferált. *„Az elnevezés-önelnevezés problematikájának (amely tehát egyszerre hat a romának, cigánynak mondott közösségekre és a tudományos diskurzusra, melynek meg kell neveznie önmagát) új lehetőségét kínálja a Roma elnevezés egy elsősorban ideológiai mozzanattal bíró pozícióból elgondolva. Az Európai Parlament ernyő-terminusnak [umbrella-term] gondolja el a roma elnevezést, ami azt jelenti, hogy nem a megjelölő, megnevező ereje hangsúlyos a fogalomnak, hanem az a célja, hogy általánosságban fogalmazhasson meg olyan kérdéseket,*

Kérdés, hogy melyek azok a közösségi értékek, amik kiszorultak az első roma generáció fókuszából – valamint melyek voltak előtérbe helyezve –, és napjainkban melyek kerültek előtérbe a második, illetve a harmadik generációknál és ennek mi lehet az oka.

Mind a roma, mind pedig az LMBTQ⁶ emberekkel kapcsolatban jelentős számban léteznek tudományos kutatások. Nagy számban állnak rendelkezésre publikációk és rendszeresek mindkét témában a nyilvános viták is. Ennek ellenére a roma LMBTQ embereket, mint társadalmi csoportot, továbbra is jelentős peremre szorítás és tabu övezi, így ez a csoport társadalmi szinten gyakorlatilag láthatatlan. Némelyek azt állítják, hogy a két csoport – a roma és az LMBTQ – tagjai genetikailag kódoltan deviánsak, mások a többségtől való eltérés okát a társadalmi – gazdasági, kulturális, nyelvi és „életvitelbeli” különbségekben látják.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért most időszzerű a roma LMBTQ emberek identitásának tárgyalása. A roma LMBTQ interszekcionalitásról jelenleg nagyon csekély tudás és publikáció áll a rendelkezésünkre. Ennek egyik oka, hogy korábban, sem a tudományos, sem pedig legkülönbözőbb emberjogi aktivizmusok sem tárgyalták a roma LMBTQ identitásokat, és azok lehetséges többirányú kirekesztését.⁷ A jelenlegi hazai, romákról szóló párbeszéd főként azt mutatja be, hogy a romák gender szempontú tudományos elemzése hiányos, amelyet elsőként Kóczé Angéla elemzett tanulmánykötetében.⁸ Nagyon kevés akadémiai tanulmány vagy akár esettanulmány vizsgálja, hogy az LMBTQ identitás miként befolyásolja a roma emberek társadalmi helyzetét. Hasonlóképpen hiányoznak azok a roma részvételen alapuló reprezentatív romakutatások, amelyek akadémia súllyal bírnak.

Az aktivista szférában, függetlenül a társadalmi mozgalmaktól, – mint például LMBTQ, roma, feminista, fogyatékkal élő vagy bármely egyéb civiljogi polgári aktivizmus – a roma LMBTQ kérdése soha nem volt tárgyalva. Ennek feltételezhető oka, hogy a legkülönbözőbb civiljogi aktivizmusok inkább nem beszélnek a saját csoportjaikon belüli romaellenességről, leszbo-, homo- és transzfóbiáról, vagy éppen az idegenellenességről. Vagyis a civiljogi aktivista megmozdulások nem feltétlenül inkluzívak. Az LMBTQ mozgalmakon belül is jelen van a transz-, a leszbofóbia, a nőgyűlölet, a férfigyűlölet, a romaellenesség, az elitizmus, a xenofóbia, ugyan úgy, mint ahogyan a roma mozgalmakban is megjelenik a homo- és a transzfóbia, a nőgyűlölet, az elitista machoizmus, a különböző roma csoportok egymás közötti hierarchizálása, az erőltetett nemi szerepek hangsúlyozása, „gádzsófóbia”.

---

melyek a különböző cigány, roma közösségek és a nem roma, nem cigány közösségek közötti társadalmi kommunikációra vonatkoznak. Tehát az elnevezésnek nem célja, hogy bármit is elmondjon az ideértett közösségekről, emellett hangsúlyos, hogy a fogalomhasználat mögött meghúzódó szemlélet tisztelőben tartja a különböző roma közösségeket, és azok saját nyelvi önmegnevezéseit. A Roma elnevezéssel ugyanakkor többszintű és erős érdekérvényesítő erő is párosul, hiszen a társadalmi problémák – vélik ennek megfelelően a Commission képviselői – jól megragadhatók, hasonló mintázatot mutatnak Európa különböző országaiban, így van esély generális rendezésekre.” MTA TK, 2015 „Romák a tudományban” Konferencia alapítvány (http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/150203_KRITIKAI_ROMA_TANULMANYOK_KUTATOC SOPORT.pdf)

⁵ Ez esetben az értelmiségi pozíciót, megszerzett egyetemi vagy főiskolai diplomához kötöm.

⁶ Az LMBTQ mozaikszó jelentése: Leszbikus, Meleg, Biszexuális, Transznemű, Queer (PeMel fogalomtár. <http://www.pemel.hu/fogalomtar/>).

⁷ Érdekes, hogy a tudomány művelői a kérdés felvetésekor, mindvégig az előző kutatások hiányát vagy a kérdés evidenciáját jelölték meg.

⁸ Kóczé 2009.

1. MÓDSZERTAN

Kutatási módszertannak kvantitatív párbeszéd-elemzést választottam, amelynek során 90 embert értem el a közösségi média segítségével. Kihasnálva a kapcsolati háló lehetőségét, üzenetben kértem ki rövid véleményüket a következő kérdést feltéve: „*Véleménye szerint, miért nem lehető fel a korábbi roma generáció identitás meghatározásában az LMBTQ, feminizmus és interszekcionális értékei és értelmezése.*”

Írányított mintavételt használtam, vagyis olyan roma és nem roma embereket kerestem meg, akik meglátásom szerint az elmúlt hatvan évben meghatározói voltak a tudományos éltnek és/ vagy a civiljogi aktivizmusnak. A válaszadási hajlandóság a következőképpen alakult: a kilencven megkeresett személyből 37-en válaszoltak, 53-an elutasították a kérdést, nem tartották relevánsnak, vagy nem válaszoltak semmit. A mintavételből kirajzolódik, hogy a feltett kérdésre inkább a roma nők adtak választ. Ennek okát nem vizsgáltam.

A kutatás módszertanának alapját képezi a Kóczé Angéla által elnevezett, intergenerációs dialógus módszertana, vagyis amikor a magukat romának valló emberek végzik a kutatást más roma emberek társadalmi helyzetének feltárása érdekében.⁹ Az elmúlt húsz év akadémiai kutatásai azt mutatják, hogy roma részvétellel és roma irányítással induló kutatásoknak meglelnének a személyi, tudásbeli és támogatói feltételei is. Sokkal inkább arról van szó, hogy úgy tűnik: a romakutatások nem akarnak kilépni a romák etnikai, szegénységi és romanticizáló megközelítéséből. Ezért próbálkoztam most ezzel.

	Válaszolt	Nem válaszolt	Total
I. generációs értelmiségi roma nő	2	8	10
II. generációs értelmiségi roma nő	9	11	20
Fiatal értelmiségi nem roma nők	7	2	10
Idősebb értelmiségi nem roma nők	1	4	5
I. generációs értelmiségi roma férfiak	3	2	5
II. generációs értelmiségi roma férfiak	1	4	5
Idősebb roma LMBTQ emberek	3	2	5
Fiatalabb roma LMBTQ emberek	7	3	10
Idősebb nem roma LMBTQ	1	4	5
Fiatalabb nem roma LMBTQ emberek	2	3	5
Fiatal értelmiségi nem roma férfiak		5	5
Idősebb értelmiségi nem roma férfi	1	5	5
Összesen	37	53	90

⁹ Kóczé 2017.

2. A ROMA LMBTQ INTERSEKCIÓ ELMÉLETI KERETE

A roma LMBTQ valamint az őket körülvevő emberek, közösségek identitásainak értelmezését segítheti az interszekció fogalmának vizsgálata. Kimberly Crenshaw¹⁰ szerint, az interszekció egy olyan társadalmi pozíció, amely az egyén különböző identitásait összekapcsolja és kiegészíti egyszerre. A terminus David Gilborn¹¹ meglátása szerint a kritikai fajelmélethez (Critical Race Theory) is köthető, amely főként a privilegizált emberek objektivitását, humán-semlegességét kérdőjelezi meg a hátrányos helyzetű vagy alacsonyabb, primitívebb kultúrájának vélt embereket megcélzó antropológiai leírataikban. Az elmélet szerint az esélyegyenlőséggel kapcsolatos kutatásoknak több dimenziót is szükséges vizsgálniuk egy csoporton belül a realisabb társadalmi kép érdekében, mint például a faj, biológiai és lelki nem, szexualitás, etnikum, művészet és kultúra, gazdaság, történelem, nyelv, vallás és hit. Crenshaw¹² szerint az interszekcionalitás fogalmának értelmezése segítheti felismerni azokat a társadalmi helyzeteket is, amikor különböző identítások, pozíciók, értékek és megélt tapasztalatok találkozhatnak egymással. Az interszekcionalitás nem csupán egy független ember identításában jelenhet meg, hanem tetten érhető a kollektív értékekben és ideológiákban is.

A jelenség egyben egy létező anti-diszkriminációs érték is – társadalmi kontextustól függően –, amely eszközként szolgálhat felmérni az egyének társadalmi távolságtartását, előítéleteiket, a méltányosságukat és társadalmi felelősségvállalásukat.¹³ A terminus egy olyan rugalmasságot nyújt a társadalomtudomány számára, amely újabb perspektívákat adhat a közösségi folyamatok részletesebb és mélyebb megértéséhez, például pontosabb képet kaphatunk az afroamerikai nők, vagy a roma LMBTQ identításokról. Crenshaw¹⁴ tanulmányában a fogalmat azok figyelmébe ajánlja, akik szembesülnek a többszörös identítások elnyomásával. Meglátása szerint a társadalmi jelenség leginkább jogi esetek gyakorlati feltárásaival értelmezhető. Véleménye szerint a különböző interszekcionális esetek tanulmányozása – főként gyűlölet-bűncselekmények – során, az objektum nem csupán egy tárgy marad, hanem az átértelmeződhet szubjektummá, vagyis egy személy megélt többszörös identításának komplex értelmezésévé. Crenshaw¹⁵ 1989-es kritikai észrevétele szerint a különböző társadalmi egyenlőtlenségek között dinamikus kölcsönhatás és kapcsolat van, amelyek hatnak egymásra és befolyásolják egymást. Vagyis egy személy társadalmi pozícióba születése meghatározza, társadalmi, gazdasági, kulturális, nyelvi, identitási helyzetét. Ezt a meglátást alátámasztja Michel Foucault¹⁶ Queer elmélete is, amely újraértelmezi a vizsgált csoporton belüli homogenitást és szerepviszonyokat.

Itt merül fel Hall¹⁷ kérdése, hogy ki beszélhet kiről, és milyen kontextusban vagy megítélésben.¹⁸ Az 1960-as és 1980-as években lezajlott afroamerikai nőmozgalmak¹⁹ kritikája a fehér feminista

¹⁰ CRENSHAW 1989.

¹¹ GILBORN 2003.

¹² CRENSHAW 1991.

¹³ CSEPELI 2014.

¹⁴ CRENSHAW 1992. „Intersectionality is a phenomenon of the ‘subject who exists’.”

¹⁵ CRENSHAW 1989.

¹⁶ FOUCAULT 1976.

¹⁷ HALL 1996.

¹⁸ Wallace 2015 „Who speaks about whom?”

¹⁹ „woman-of-colours” mozgalmak

mozgalmakkal szemben, hogy a mainstream feminista mozgalmak fenntartották maguknak mindvégig a status quo elvét,²⁰ vagyis kiszorultak a legfőbb társadalmi mozgalmakból a faj, osztály, etnikum, szexuális orientáció vagy társadalmi nem interszekcionalitásai. Meglátásom szerint az előzőekben elemzett társadalmi helyzet nem változott abban az esetben, amennyiben a roma LMBTQ mozgalomra vagy roma feminista mozgalomra gondolunk, vagyis a hazai női, LMBTQ, feminista, vagy roma mozgalmak fenntartják maguknak a status quo elvét a roma nő, roma LMBTQ vagy roma feminista mozgalmakkal szemben.

Erikson²¹ állítása a szerint, az identitás felépítésében meghatározó jelentősége van a serdülőkornak, habár ezt egy élethosszig tartó törekvésnek gondolja, amely állandó. Butler²² ezzel szemben azt állítja, hogy az identitás komplex, természetes, reflexív. Butler²³ megkérdőjelezi Erikson identitáskonstrukcióját, és azt állítja, hogy az identitás kortól, osztálytól, társadalmi helyzettől, gazdasági helyzettől függetlenül folyamatosan változik. Karsay²⁴ meglátása szerint egyetlen személy sem tartozik csupán egyetlen csoporthoz, vagy rendelkezik egyetlen karakterisztikus identitással, mint például a nem, szexuális orientáció, nemi identitás, faj, etnikai háttér, intersex státusz, kor, nemzetiség, társadalmi státusz, végzettség vagy hitvilág. Foucault²⁵ szerint ezek az identitások közül némelyik változhat, vagy éppen állandósulhat, előtérbe kerülhetnek vagy éppen háttérbe szorulhatnak. Foucault²⁶ tovább fejté korábbi elvét és azt mondja, hogy a többszörös identitások örökölték a felmenőktől, mint például a társadalmi osztály, az etnicitás vagy a nemi identitás. Kifejti továbbá, hogy a kisebbségi vagy a hátrányos helyzetben élő emberek társadalmi státuszát (identitását) a magasabb, kedvezőbb társadalmi státuszba beleszületett emberek határozzák meg. Következtetésképpen megállapítja, hogy jobb társadalmi rétegekben nevelkedett emberek fenntartják maguknak a már említett status quo jogát, vagyis egy olyan elképzelt pozíciót rendelnek az identitásukhoz, amely megítélésük szerint felhatalmazhatja őket a másik megszegésére, megsértésére.²⁷ Arra hivatkozik, hogyha egy személy több marginális identitással rendelkezik, akkor a személy diszkriminációja és sértése nagyobb felületet kaphat a privilegizált helyzetben lévőktől.

Daniel Baker szerint a romák és melegek identitáskonstrukciójuk építése során párhuzam található, mivel egyrészt mind a két csoport identitás meghatározása külső és elnyomó társadalmi erők által irányítottak, másrészt gyakran a heteronormatív többségi társadalom ezeket az identitásokat külső fizikai vagy belső morális jelekhez, értékekhez kötik.²⁸ Némely szakirodalom arra hivatkozik, hogy a roma és az LMBTQ identitások örökölt devianciák, és ezek az identitások genetikailag kódoltak a személyekben. Szintén a megkülönböztetés érveiként szoktak sorakozni,

²⁰ FOUCAULT 1976.

²¹ ERIKSON 1959.

²² BUTLER 1990.

²³ BUTLER 1993.

²⁴ Karsay Dodonak 2015-ben, az első hazai roma LMBTQ panelbeszélgetésen elhangzott gondolatai, ebben a jegyzetben maradtak fent.

²⁵ FOUCAULT 1970.

²⁶ FOUCAULT 1980.

²⁷ BUTLER 1990; YOUNG 2004.

²⁸ BAKER 2015.

hogy mind a romák, mind pedig az LMBTQ emberek eltérnek társadalmi, gazdasági, kulturális, nyelvi és életmódbeli értékeik alapján a cisz heteronormatív többségi társadalomtól.²⁹ Ian Hancock³⁰ munkájában szemlélteti azokat a roma ábrázolásokat, amelyek gyakran újratermelik és megerősítik a róluk kialakított hamis sztereotípiákat. Meglátása szerint a romákról egyik leggyakrabban kialakított kép, a tolvaj vagy bűnöző karaktere, amely negatív értékekkel párosul.

Shields³¹ és Mayers³² szerint a bűnözés a roma emberek kulturális öröksége, úgy mint a gyilkolás, rablás és a csalás. Mások arra hivatkoznak, hogy a romák kiegyensúlyozatlan identitásaik és értékeinek oka a személyes higiénia hiányára, a nomád életmódra vagy az erkölcstelenségre vezethető vissza.³³ Sareen³⁴ munkája az emberi genetikai különbségekre és hasonlóságokra irányult, pontosabban a roma emberek lehetséges gén-különbségeire és eredetére fókuszált.

Hasonló gondolatalapon fekszik Kinsey³⁵ kutatása is, ahol viszont a meleg és heteroszexuális vonzalmak és vágyak okait vizsgálta. Érvelése szerint a homo- és heteroszexualitás inkább örökletes, és nem női, illetve férfi vonzalmak szexuális kategóriái. Freud³⁶ munkájában beszél az emberi ösztön szerepéről, amit úgy jellemez, mint a személy elsődleges kifejező eszköze. Beszél továbbá a libidó fontosságáról, amely meglátása szerint egy biológiai maszk és egy társadalmi elrendelés, amelyet a szexuális energia irányít. Meglátása szerint a szexualitás és társadalom szemben állnak egymással. Gangon és Simon³⁷ meglátásuk szerint a szexualitás nem csupán egy funkció, amely szorosan kapcsolódik az emberi biológiához, kultúrához, evolúciós szükséglethez és normához, hanem társas kapcsolatok alapjai is. Legfőbb kérdésük, miért tart a társadalom egyes szexuális vágyakat természetesnek, míg más másokat természetellenesnek. Lemert³⁸ a deviancia fogalmát definiálja sajátosan, amelyben a homoszexualitást elsődleges devianciaként értelmezi. Véleménye szerint az azonos nemű kapcsolatok egy megcímkezett és internalizált társas viszony. Reiss és Humphreys³⁹ 1978-ban hasonlóan gondolkoznak, amelyet kiegészítenek a férfi szexmunkával és a névtelen szexuális vágyakkal. Foucault⁴⁰ a fentebb értelmezett identitásokat másképp gondolja. Meglátása szerint a meleg és lesbikus kultúrák nem értelmezhetőek devianciaként, sokkal inkább egy büszke (pride) identitásként jellemezhetőek, amely személyek tagjai egy értékes szubkultúrának. Ken Plummer⁴¹ azt javasolta, hogy a szexualitásnak nem kellene extraordinálisnak lennie.

²⁹ A cisz heteronormatív kifejezés arra, utal, hogy a személy elfogadja és tud azonosulni születési testével és nemével, valamint a későbbiekben ellentétes nemű szexuális vágyai keletkeznek. A csisz kifejezés ellentétje a transznak, amely nem jelenti azt, hogy a transznemű emberek velük azonos nemű emberek iránt érdeklődnek, vagy irántuk éreznek szexuális vonzalmat.

³⁰ HANCOCK 2012.

³¹ SHIELDS 1981.

³² MAYERS 1987.

³³ SAMPSON 1923; SHARMA 1976; THOMAS 1987; FRASER 1989.

³⁴ SAREEN 1976.

³⁵ KINSEY – POMEROY – MARTIN 1948.

³⁶ FREUD 1930.

³⁷ GANGON – SIMON 1973.

³⁸ LEMERT 1975.

³⁹ REISS – HUMPHREYS 1978.

⁴⁰ FOUCAULT 1980.

⁴¹ PLUMMER 1982

Conell⁴² továbbgondolja a Lammert féle deviancia elméletet, miszerint az alkoholizmus kapcsolódhat a mentálisan eltérő társadalmi pozícióhoz. Steven Epstein⁴³ szerint a szexualitás egy társadalmi konstrukció, amely szimbolikusan bélyegez meg másokat. Epstein 2012-ben⁴⁴ tovább lép gondolatán és azt állítja, hogy a társadalom tagjai szexualitásukat a környezetük tapasztalataiból, szocializációs folyamatuk során sajátítják el.

3. ROMA LMBTQ POZÍCIÓK AZ AKTIVIZMUSTÓL A TUDOMÁNYIG

„Úgy látom, hogy az LMBTQ és feminista értékek, értelmezések össztársadalmi szinten sem jelentek meg hosszú ideig, így nem meglepő, hogy egy-egy etnikai csoport identitás meghatározásában sem kaptak hangsúlyos szerepet jó darabig. Véleményem szerint, amíg egy kisebbség helyzetét olyan alapvető kérdések határozzák meg még ma is, mint a megfelelő oktatáshoz, egészségügyhöz való hozzáférés vagy a sokszor kilátástalan lakhatási körülmények és magas munkanélküliség, addig az átlagtól eltérő szexuális orientációból és a női mivoltból fakadó hátrányos megkülönböztetés nem tud elegendő figyelmet kapni. Ahhoz, hogy ezek a témák láthatatlanok a cigány közösségekben az is jelentősen hozzájárul, hogy a romák még ma is – a társadalom nagyobbik részéhez képest – egy sokkal inkább hagyományos, keresztény tradíciókat követő családmódban élnek. A tapasztalatom az, hogy ebben a közegben, ha valaki a saját neméhez vonzódik, sokkal inkább tarthat attól, hogy környezete elítéli, illetve a nők másodrendű szerepe is természetesebb, mint nem roma közösségekben.” (harmadgenerációs roma meleg ember)

A roma LMBTQ emberek interszekcionális identitásainak tárgyalása elsők között Daniel Baker⁴⁵ nevéhez köthető. A művészként is elismert kutató először, 2002-ben beszélt a roma LMBTQ emberek többszörös marginalizációjáról. Baker dolgozta közel tíz évig nem kapott nagyobb nyilvánosságot mindaddig, amíg 2009-ben, egy angliai meleg traveller, Mikey Walsh⁴⁶ meg nem írta egy regény formájában saját tapasztalatait. A *Gypsy Boy*⁴⁷ című regény Nyugat Európában bestseller lett, amelyből később film is készült.⁴⁸ A könyv Magyarországon 2013-ban jelent meg *Kitaszítva*⁴⁹ címmel. A roma LMBTQ emberek identitásai megjelenése a politikai aktivizmusból forrta ki magát, amely a 2009–2010-es években Európa több, egymástól független roma ifjúsági civiljogvédő kezdeményezése alatt került a nyilvánosság elé. Az egyik ilyen párbeszédként értelmezhető kezdeményezés az úgynevezett Youth in Action (Fiatalok Lendületben) program volt, amelyet a németországi Göttingenben szerveztek az Európai Bizottság támogatásával.⁵⁰

⁴² CONELL 1992

⁴³ EPSTEIN 2002

⁴⁴ EPSTEIN 2012

⁴⁵ Daniel BAKER doktori fokozatát 2011-ben szerezte meg a londoni Royal College of Art-on. *Gypsy Queer* című mesterdolgozatát 2002-ben védte meg a londoni Greenwich University Sociology/Gender and Ethnic Studies szakon. <http://www.danielbaker.net/>.

⁴⁶ Mikey WALSH egy írói álnév. *Gypsy Boy* (2012).

⁴⁷ <https://www.nytimes.com/2012/02/17/books/gypsy-boy-a-memoir-by-mikey-walsh.html>.

⁴⁸ *Gypsy Boy*. Rendezte: James Graham, 2017. <https://www.imdb.com/title/tt3062494/>.

⁴⁹ *Kitaszítva* (2013). Fordította: Tóth Bálint. GENERAL PRESS KIADÓ.

⁵⁰ *Göttingen International Meeting – Under the Loop*.

Annak ellenére, hogy a program célja nem az interszekcionalitás értelmezése volt, hanem sokkal inkább a romák kulturális önidentitásának a tárgyalása, a résztvevő fiatalok kiemelték a különböző kisebbségi csoportok közötti szolidaritást, mint például a nők, az LMBTQ és/vagy a fogyatékkal élő roma és nem roma emberekkel. Az említett közösségvállalás kiinduló pontja az volt, hogy az ifjúsági kezdeményezésen roma fiatalok hangoztatták homofóbiájukat roma LMBTQ résztvevőkkel szemben. Az esemény eredményeként, egy látszólagosan közös megegyezés után, a csoport tagjai egy levélben kifejtették az Európa Tanács felé aggodalmaikat, és kérték, hogy ismerjék fel a roma LMBTQ emberek többszörös elnyomásának veszélyeit. Mindezek ellenére, hogy a fiatal roma aktivisták felhívták a döntéshozók figyelmét többszörös diszkrimináció lehetséges aspektusaira, nem érkezett számukra válasz. „Szükséges az anti-diszkriminációs politikák és irányelvek mögé menni, amelyek arra hivatottak, hogy megelőzzék az egyének egyenlőtlen bánásmódját. Az EU-nak hatásosabb erőfeszítéseiket szükséges tennie annak érdekében, hogy gyakorlatban is támogatni tudja az egyenlő lehetőségeket mindenki számára.”⁵¹

A nemzetközi tudományos kontextusban elsőként az Európai Roma Jogok Központjának⁵² folyóiratában jelent meg a roma LMBTQ identitásértelmezés. Djordje Jovanovic, Szerbiából, a saját megélt tapasztalatait – önvallomását – értelmezi egy esettanulmány keretein belül. Djordje nyíltan beszél a tanulmányban a megélt valóságairól, és példákat hoz, miként marginalizálták identitásait, mind a roma, mind pedig az LMBTQ csoportok. Saját maga pozícióját egy belső-idegenként, kívülállóként⁵³ értelmezi a különböző társadalmi szférákban.⁵⁴ „Akkor és ott, ahol felnőttem, ez a folyamat főként olyan emberek által volt vezetve, akik alacsony önbizalommal rendelkeztek, akik nyíltan vagy titokban aláástak másokat, azért, hogy ők jobban érezzék magukat. Ilyen környezetben, gyerekként, megélni a pubertás kort vagy csak a létezésed tudata is szégyent okoz számodra. Mindezek tetején, meg vagy jelölve, mint a legstigmatikusabb csoport Európában, eléggé nagy gondban vagy. Felnőni, mint egy roma és meleg az 1980-as évek Szerbiájában, ez valami, amit igazán hallanod kell”⁵⁵

2013-ban Vera Kurtic szintén Szerbiából, egy önálló kötetben publikált a roma leszbikus emberek társadalmi pozíciójáról. Roma leszbikus lét – Džuvljarke címmel.⁵⁶ Kurtic többek között tárgyalja, hogy miként pozicionálja a patriarchálisan felépített társadalmi rendszer a roma leszbikus identitások láthatóságát. Érvelésének középpontjában az egyének társadalmi konstrukcióját helyezi, amely meglátása szerint kialakít egy elnyomó nemi különbségeken alapuló rendszert, amelyben a roma és nem roma férfiak határozzák meg a roma és nem roma nők identitásait és társadalmi pozícióját. A legfőbb kritikája, hogy a különböző társadalmi események kollektív konstrukción alapszanak, amelyet privilegizált emberek irányítanak. Kiemeli, hogy a legfőbb társadalmi mozgalmak – amelyek gyakran középosztálybeli fehér férfiak és nők vezetésén alapszik, mint például az LMBTQ mozgalmak, feminista mozgalmak –, miként romantizálják, erotizálják, és gyakran rekesztik ki a roma feminizmust és a roma leszbikusok identitásait. „Džuvljarke –

⁵¹ *Youth in Action and the Roma Community*. <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-1799/Booklet%20Youth%20in%20Action%20and%20the%20Roma%20Community.pdf>.

⁵² European Roma Rights Centre – ERRC.

⁵³ inside-outsider

⁵⁴ JOVANOVIĆ 2009.

⁵⁵ JOVANOVIĆ 2009. 41. Saját fordítás (<http://www.errc.org/roma-rights-journal/roma-rights-2-2009-multiple-discrimination/3564>).

⁵⁶ KURTIC 2013

*Žuvlárke – a roma nyelvben (Romani) megtalálható terminus, amely használatos a szerbiai romák között. Ez egyben egy szerb befolyás alatt álló képző is, amely utal a leszbikusságra, azokra a nőkre mutat, akik érzelmileg és szexuálisan is nők felé irányulnak. Ez a kifejezés általában maga után von negatív konnotációt, különösen a heteronormatív patriarchális szerb és roma társadalmi mátrixon belül.*⁵⁷

A következő fordulópontra a roma LGBTQ emberek mozgalmának egy 2014-ben megjelent esettanulmányokat összegyűjtő kötet volt, amelynek címe Barabaripen. A romani nyelvben megtalálható kifejezés a többszörös kirekesztettségre és marginalizációra utal. A kötetben olyan roma fiatalok osztják meg a történeteiket, akik kiemelik, hogy identitásaiknak nem csupán az előző generációk által gyakran hangsúlyozott (roma és nem roma) etnikai aspektusa hangsúlyos, hanem szintén tárgyalni szükséges a biológia és társadalmi nemről, szexuális orientációról, társadalmi pozíciókról is, amelyek komplexé teszik személyiségüket.⁵⁸

A roma LGBTQ hazai és nemzetközi politikai mozgalomnak és tudományos munkának a legnagyobb fordulópontra és változást a 2014-es és 2015-ös év jelentette. 2014-ben egy informális tudományos és aktivista csoport – romák és nem romák – elkezdtek újraértelmezni a korábbi romákra irányuló kutatások eredményeit. Az akkori csoport olyan személyeket foglalt magába, mint például Bogdán Mária, Andrew Ryder, Katya Dunajeva, Rövid Márton, Marius Taba, Marek Silvasi, vagy mint például a jelenlegi Romani Studies vezetője a Közép Európa Egyetemről, Iulius Rostas. Munkájuk eredményeként 2014-ben megrendezték az első nemzetközi Critical Romani Studies konferenciát, amelynek az egyik főbb paneljában a roma LGBTQ és gender kérdését tárgyalták. A szervezők ekkor először biztosítottak teret azoknak a kutatóknak és aktivistáknak nyilvánosan, akik a roma LGBTQ és vagy gender interszekcionalitást kezdték tárgyalni.⁵⁹ 2015-ben a Budapesten megrendezett konferencia eredményeként az ERRC az elhangzott tanulmányokat publikálta „Nothing About Us Without Us. Roma Participation in Policy Making and Knowledge Production”⁶⁰ címmel.

David Tiser 2014-ben, Csehországban, szintén elsőként szervezett egy országos roma LGBTQ műhelyt, ahol kontextusba helyezték a roma LGBTQ emberek társadalmi kihívásait, majd 2015-ben megrendezte az I. Nemzetközi Roma LGBTQ Konferenciát, ahol 12 országból, 28 résztvevő közösen megfogalmazta és publikálta a Roma LGBTQ emberek nemzetközi társadalmi pozícióját.⁶¹

„Mi, a jelenlévő 12 országból érkezett 28 Roma LGBTIQ civil szervezetek szakemberei, aktivistái, politikai cselekvői és tudományos szakemberei (Csehország, Kanada, Egyesült Államok, Franciaország, Németország, Magyarország, Lengyelország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Anglia, Spanyolország) megszerveztük Prágában 2015. augusztus 13–14-én az első Nemzetközi Roma LGBTIQ Konferenciát azzal a céllal, hogy az Európában élő »LGBTIQ Roma, Gypsy, Sinti és Traveller« emberek társadalmi kihívásait a nyilvánosság és a törvényhozók elé tárjuk az alábbi pontokban.

⁵⁷ KURTIC 2013. 1.

⁵⁸ Barabaripen – Young Roma speaks about multiplied discrimination 2014. <https://rm.coe.int/168046cfd5>.

⁵⁹ A panelban a következő személyek vettek részt: Vera Kurtic, Vincze Enikő, Jelena Jovanovic, Daróczy Anna, David Tiser és személyem.

⁶⁰ ERRC Journal (2015) vol. 2. Nothing About Us Without Us? Roma Participation in Policy Making and Knowledge Production (<http://www.errc.org/cms/upload/file/roma-rights-2-2015-nothing-about-us-without-us.pdf>).

⁶¹ 2016-ban Dávid Tiser megrendezte a II. Nemzetközi Roma LGBTQ konferenciát, és lefektette az Európai Roma LGBTQ Platform alapjait is.

1. Felismertük, hogy az LMBTIQ Roma, Gypsy, Sinti és Traveller emberek, egész Európában többszörösen marginalizált és interszekcionális helyzettel szembesülnek. Vagyis találkoznak az elnyomás legkülönbözőbb arcaival etnikai, gender, szexuális orientáció és/vagy nemi identitásuk miatt. Társadalmi kihívásaikat eddig a nemzetközi emberjogi/roma/LMBTIQ civilszervezetek és kutatóintézetek nem ismerték fel."⁶²

2017-ben a roma LMBTQ emberek interszekcionális helyzetére felfigyeltek a nemzetközi civil és jogvédő szervezetek is. A harmadik Roma LMBTQ Nemzetközi Konferenciát az Európa Tanács támogatta, amely Strasbourgban kapott helyet. Szintén 2017-ben először egy panel keretében a roma LMBTQ emberek megélt tapasztalataikról beszélhettek az ILGA-Europe konferencián Varsóban.

4. ROMA GENERÁCIÓK NÉZŐPONTJAI

Az első generációs roma nők szerint, annak ellenére, hogy tisztában voltak azzal, hogy egy roma személy is több identitással rendelkezhet, számukra a legfontosabb társadalmi munka az etnikai rasszizmus elleni fellépés és a hazai emancipáció megteremtése volt. Másrészt a kommunista hatalom idején a romákat a tiltott kategóriából egy megtúrt kategóriába szerették volna eljuttatni, vagyis az első generációs roma értelmiség „egy betiltott nép, betiltott nyelvét–kultúráját” szerette volna értékékként felmutatni. Meglátásuk szerint, szemben a harmadik generációs roma értelmiségiekkel, korán, a rendszerváltás idején már bekapcsolódtak a roma mozgalmak az LMBTQ és egyéb nem roma társadalmi aktivitásokba. Megemlítik, hogy a Romaversitas első éveiben is megjelentek roma LMBTQ emberek, akik nem vállaltak identitásuknak nyilvánosságot, helyettük pedig a nem roma heteronormatív emberek nem kezdeményezhettek érdekképviselést.

„A válasz nagyon egyszerű és kézenfekvő: miközben tisztában vagyunk vele – nagyon is, hogy az EMBER, mint olyan számtalan identitással rendelkezik – és számtalan csoportba tartozik: kora, nemzetisége, genere, érdeklődése stb. alapján – számunkra a legfontosabb és az emancipációért folyó harcunk középpontjában a rasszizmus ellenesség, az emberi jogok egyenlőségének eszméje és így a nemzetiségi elnyomás elleni harc volt mindig is. A kommunista hatalom tiltott kategóriájából a túrtbe, ha nem is a támogatottba, szerettük volna transzformálni küzdelmünket. Egy betiltott nép betiltott nyelvét–kultúráját szerettük volna értékékként felmutatni. És persze az egalité volt számunkra is a legfontosabb. Más csoportok hasonló küzdelmeibe igen korán, a rendszerváltás környékén kapcsolódtunk be. Akár a Pride, akár a »Tarka Magyar« megmozdulásokra gondolok, mi tudatosan és egyértelműen voltunk egymásnak támaszai. De szólhatnak a Romaversitas által támogatott fiatalokról is, akik között szép számmal voltak LMBTQ irányultságúak is. Soha nem hagytam, hogy ez bélyeg vagy hátrány legyen számukra! Viszont ők nem vállalták fel, legalábbis az én időmben, hogy ezt nyilvánosan képviseljék. Helyettük pedig nem lehet megvívni a harcot!” (első generációs roma értelmiségi nő)

Hasonlóképpen véli egy roma LMBTQ férfi is aki szerint „az előző roma értelmiségi generációnak általánosabban kellett a romákról gondolkodnia, hiszen egy alapot kellett lefektetniük,

⁶² Első Nemzetközi Roma LMBTIQ Konferencia – Prágai Nyilatkozat. Fordította: Máté Dezső (https://www.academia.edu/34511146/Els%C5%91_Nemzetk%C3%B6zi_Roma_LMBTIQ_Konferencia_Pr%C3%A1gai_Nyilatkozat).

ami hiányzott. Ha csak arra gondolok, hogy az I. Roma Világkongresszusra 1971-ben került sor, ahol lefektetésre került maga a hivatalos elnevezése a roma népnek, a nyelv meghatározása, valamint egyéb más fontos jelképek. Én egy irányváltást tapasztalok, hozzánk is eljutott az interszekcionalitás, ami a kisebbségi csoportok közötti metszéspontokra is fókuszál. Gondolkodók és aktivisták rájöttek arra, hogy ez nem feldarabolja a közösségeket sokkal inkább több embert lehet bevonni azzal, hogy a kettős vagy többes identitású emberek is megvannak szólítva, illetve felismerésükkel az interszekció problémáira is csak így lehet hatékonyan megoldásokat keresni. Azt hiszem az előző generáció azért sem foglalkozhatott például az LMBTQ kérdéskörrel, mert ennek a többségi társadalomban sem volt sem támogatottsága sem beágyazódása. Azt gondolom, hogy nem voltak készen erre, mint ahogy az egész társadalom sem. Az előző roma generáció véleményformálóinak nem állt rendelkezésre sem minta, sem partnerek ebben az LMBTQ oldalon, hiszen a politikai légkör ezt nem tette lehetővé.” (harmadgenerációs roma értelmiségi meleg férfi)

A megkérdezett másod és harmad generációs roma értelmiségi nők szerint a szexualitás és a nemi identitás tabunak számított korábban. Nem beszéltek róla sem a családon, sem pedig a közösségen belül. Ennek egyik legfőbb okaként a tradíciók követését és a vallásos nevelést nevezték meg. Kiemelik, hogy a vélt tradicionális és vallási értékek miatt nem vállalták fel korábban a roma közösség tagjai szexuális orientációjukat, nemi identitásukat. Meglátásuk szerint az LMBTQ identitás viselése veszélyeztette volna a személy megélhetését. Másik okként jelölik meg, hogy a romákról nagyon kevés írásos emlék maradt fent, és ha meg is jelent a korábbi évszázadokban vagy évtizedekben a romák LMBTQ vagy nemi identitásának párbeszéde a közösségen belül vagy akár nyilvánosan is, ezek az emlékek feledésbe merültek.

„A korábbi generációk esetében nem csak a romák de a többségi társadalomban is tabu témának számított a szexualitás. A romák esetében szerintem a tradíciókövetés, a vallásos neveltetés miatt erősen elítélték a nemi identitásbeli különbségeket. A másság felvállalása kiközösítéssel járhatott együtt, amely szerintem veszélyeztette volna az egyén megélhetését is.” (másod generációs roma értelmiségi nő)

„A roma közösségek tekintetében gyakori és igen meghatározó a mély katolikus vallás, ami szignifikánsan befolyásolhatja a fenti értékcsoportok konzervatív értelmezését, tabusítását. A roma hagyományok és kultúra nem írásos, hanem inkább szóbeli, így teljes bizonyossággal nem állíthatjuk, hogy a fenti értékcsoportok nem jelennek meg a korábbi generációk identitás meghatározásában. Tekintettel arra, hogy a természeti és vándorló közösségek »sokkal egészségesebben«, nyitottabban kezelték ezeket az értékeket, gyanítom, hogy ez a roma közösségek, és korábbi generációk tekintetében is így volt, csak nem maradtak fenn erről írásos emlékek, felvételek, kutatások stb., egyszerűbben fogalmazva nem, vagy nagyon kevésbé dokumentáltak.” (harmad generációs roma értelmiségi nő) „Véleményem szerint azért nem értelmezték, vagy jelent meg, mert tabu témának számít. A romák vallásossága a forrás. Tapasztalataim szerint a cigányok hite a heteroban rejlik, a másságot a Sátán művének definiálják. A cigányok inkább titkolják azt, ha saját nemükhöz vonzódnak vagy transz neműek. Sokszor hallottam már, hogy a fiú meleg, mindenki látta rajta és tudta, de a család megnősítette, születtek is gyerekek, de a fiú egy idő után teljesen megkattant. Érthető. Nem beszélnek róla mert nem támogatás és elfogás az általános reakció. A romák tradícióihoz és viselkedésnormáihoz kapcsolható a nők szerepe egy közösségben, családban. Feminizmusról nem is beszélhettek. Véleményem szerint nem is ismerték a fogalmat.” (harmad generációs roma értelmiségi nő)

Egy harmadgenerációs roma értelmiségi ember szerint a romák régebben és napjainkban is elutasítóak volt a roma LMBTQ emberekkel szemben. Ennek főbb okaként a roma társadalom patriarchális jellegét nevezi meg. Meglátása szerint ezt az elképzelt „machoságot” a roma LMBTQ személyek nem tudják teljesíteni vagy felmutatni. Véleménye szerint a patriarchális roma társadalmi berendezkedés miatt nem beszélhetünk roma feminizmusról sem, mivel a nők gyakran alá vannak rendelve a férfiak akarátának mind a családon, mind pedig a közösségen belül. *„Szerintem a roma társadalom régen és napjainkban is igen kirekesztő és elutasító az LMBTQ személyekkel, valamint a nőkkel szemben. Ennek okai a következők: A cigány társadalom patriarchális, ennél fogva nagyon fontos motívum a machoság, az, hogy jó szerető, férj legyen a férfi. Továbbá a gyermek és különösen a sok gyermek igen nagy érték számukra. Na már most, egy LMBTQ személy ezeket nem tudja »teljesíteni«, »felmutatni«. A feminizmus sem jöhetett létre a cigányság körében, mivel az patriarchális közösség. Jól ismert, hogy a nők alá-fölé rendelt helyzetben vannak a férfiak által irányított társadalomban. Ez számtalan módon meg is jelenik a cigányság hétköznapiiban. Pl. étkezéseknél, utcán való sétálás közben.”* (harmadgenerációs roma értelmiségi meleg férfi)

Egy harmadik generációs roma nő szerint a romák közötti generációs gondolkodási különbségek a különböző társadalmi és politikai korszakokra vezethető vissza. A rendszerváltás előtt és után, mások voltak a roma emberek érdekei és céljai, mint a jelenlegi roma értelmiségieknek. Eltérő volt a társadalmi berendezkedés és a szükséglet is. Az első generációs roma értelmiség védeni akarta a már akkor is feledésnek induló nyelvet és kulturális elemeket, amelyet a szegregált oktatási környezet és elnyomó rendszer kényszerített a romákra. Többek között ezért is volt erősebb a korábbi években a roma nép- és nyelvművelői műhelyek mozgalma. Az első és második generációs roma értelmiségiek kötelességüknek és hivatásuknak tartották a romák vélt értekeinek átörökítését a következő generáció számára, vagyis nem volt a felszínen a roma meleg vagy feminizmus eszméje. Másik okként nevezi a meg az általános, többségi pedagógiai és politikai eszköztár hiányát, amely támogatta volna az interszekcionalitás jelenségének tárgyalását a romák körében.

„Ha csak néhány évtizedre visszamenőleg tekintünk vissza és értelmezzük a korábbi roma emberek generációi fogalmát, akkor alapvetően és általában nem egy demokratikus és nyílt társadalom tagjait vizsgáljuk, tehát a mainstream gondolkodásmód és perspektíva fogja jellemezni őket: nem beszélünk a szexualitásról, nem beszélünk a különbözőségekről, nem bontjuk a társadalmilag rögzült családi, nemi szerepeket. Mindemellet az oktatás, mint olyan sem volt alkalmas (egyébként most is csak helyyél-közzel), hogy ezeket az értékeket, változó szemléleteket és nyitottságot közvetítsék a mondjuk úgy egyszeri ember számára. Ezért is vannak téveszmék, berögzült negatív legendáriumok és rengeteg előítélet ezekkel a számomra szociális és tudományos folyamatokat is jelentő értékekkel kapcsolatban. Szóval röviden: prioritás szempontjából például a lélekben zajló folyamatok háttérbe szorulnak, senkit nem érdekel a gyerek nemi identitása, vagy a nemi szerepek szisztematikus megváltoztatása, amíg ez a régi rendszer biztonságot nyújt az egyéneknek. Plusz sem a politikai sem a pedagógiai eszköztár nem volt alkalmas, nyitott akadémiai szintről lejjebb vinni az LMBTQ, feminizmus diskurzusát.” (második generációs roma értelmiségi nő)

Egy másik értelmiségi roma nő szintén kiemeli, hogy a korábbi generációk a szexualitást és a nemi identitást tabuként értelmezték, de egyben hozzá teszi, hogy ez nem etnospecifikus, vagyis a szexualitás tabusítása nem csak a roma emberek körében jelenik meg. *„A korábbi generációkban pedig még inkább tabu téma volt, talán a feminizmus kevésbé, és még kevesebbet tudtak ezekről a kérdésekről.”* (harmadik generációs roma értelmiségi nő)

ÖSSZEGZÉS

A roma LGBTQ közösség többszörösen marginalizált helyet foglal el a társadalomban. Egyrészt kizárva érezhetik magukat a cisz heteronormatív társadalomból, másrészt idegenként tekinthetnek rájuk a saját közösségeiken belül is (roma és LGBTQ közösségek). Idegenek lehetnek szexuális identitásaik miatt roma etnikai közösségeiken belül, valamint az LGBTQ közösségen belül is etnikai kisebbségi létük miatt is. Mindennap szembe kell nézniük és meg kell küzdeniük a rasszizmussal,⁶³ xenofóbiával és homofóbiával⁶⁴ egyszerre.

A romák identitás-kérdésének fókuszában – hasonlóan más, patriarchális társadalmakhoz, patriarchális értékeket követő kisebbségekhez – nem hiába nem szerepeltek a feminizmus, LGBTQ, interszekcionalitás értékei. Egy olyan közösségben, mint a – főként hagyománykövető – hazai roma közösségek, megélni a másságot, értéként tekinteni rá, szemben áll a közösségi íratlan szabályokkal, mint például az alá-fölérendeltségi viszonyokkal. Ennek eredménye a roma közösségen belül megjelenő szexualitás tabusítása. A megfelelő ismeretek, eszközök, oktatás hiánya, a saját közösségnek való megfelelési kényszer, de legfőképp a szégyenérzet, a mássággal való belső azonosulást követően mind lehetnek válaszok arra vonatkozóan, hogy az adott roma fiatal miért gondolja úgy: identitásának nem lehet része az, hogy ő adott esetben feminista nézeteket vall a hagyományosnak vélt női szerepekkel szemben, avagy hasonló nemű párt választ magának, esetleg nyíltan vállalja transzneműségét.

A másság felvállalása még mindig hatalmas lelki teher mindazoknak, akik ezt az utat választják. Az emberi természethez tartozik, hogy nem szeretnek kitűnni, elütni, különbözni másoktól, akár romák, akár nem. Az ember alapjában fél együtt élni egy olyan döntéssel, ami az egész életére kihatással van, felvállalni ezt egy kisebbségi közösségben, egy munkahelyen vagy egy heteroszexuális baráti körben, mert az egyén még inkább kirekesztődik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ALTMAN, DENIS (1982): *The Homosexualization of America*. Boston, Beacon

BAKER, DANIEL (2015): *The Queer Gypsy*. ERRC vol. 2.

BUTLER, JUDITH (1993): *Bodies that Matter*. London, Routledge

CONNELL, R. W. (1992): A Very Straight Gay. Masculinity Homosexual Experience and the Dynamics of Gender. *American Sociological Review* vol. 57. no. 6. 735–751.

CRENSHAW, KIMBERLY (1989): 'Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics.' *The University*

⁶³ The European Roma Rights Centre, The Impact of Legislation and Policies on School Segregation of Romani Children: A Study of Anti-Discrimination Law and Government Measures to Eliminate Segregation in Education in Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Romania and Slovakia (Budapest: 2007) (<http://www.errc.org/cms/upload/media/02/36/m00000236.pdf>).

⁶⁴ FREMLOVA – GEORGESCU – HERA – MARIN – MILETIC 2014.

of *Chicago Legal Forum*. Feminism in the Law: Theory, Practice and Criticism. Volume 1989. no. 1. 139–167.

DELANTY, GERARD (2013): The Historical Regions of Europe: Civilizational Backgrounds and Multiple Routes to Modernity. In *Historická Sociologie* no. 1–2. 9–24. <http://historicalsociology.cz/cele-texty/1-2-2012/delanty.pdf>. Hozzáférés dátuma: 2016. 11. 15.

EPSTEIN, STEVEN (2002): A Queer Encounter. In WILLIAMS, CHRISTINE L. (ed by): *Sexuality and Gender*. Wiley-Blackwell. 44–61.

FOUCAULT, MICHEL (1980): *The History of Sexuality*. vol. 1. Translated by Robert Hurley. New York, Vintage

FRASER, ANGUS (1989): *Looking Into the Seeds of Time*. Gypsy Lore Society

FREUD, SIGMUND (1930): *Three Essays on the Theory of Sexuality*. New York, Basic Books

FREMLOVA, LUCIE – GEORGESCU, MARA – HERA, GÁBOR – MARIN, LAURA-GRETA – MILETIC, GORAN (2014): *Barabaripen. Young Roma speak about multiple discrimination*. Strasbourg, Youth Department of the Council of Europe

FUCHS, STEPHAN – CASE, CHARLES E. (1997): Az előítélet mint életforma. In LENGYEL ZSUZSANNA (szerk.): *Szociálpszichológia* (szöveggyűjtemény). Budapest, Osiris Kiadó. 500–511.

GARGON, JOHN H. – WILLIAM, SIMON (1973): *Sexual Conduct. The Social Sources of Human Sexuality*. Chicago, Aladine

KNAPP, GUDRUN-AXELI (2011): Intersectional Invisibility: Inquiries into a Concept of Intersectionality Studies. In LUTZ, HELMA – VIVAR, MARIA TERESA HERRERA – SUPIK, LINDA (ed. by): *Framing Intersectionality. Debates on a Multi-Faceted Concept in Gender Studies*. Farnham (UK), Ashgate. 187–205.

GILROY, PAUL (1997): Diaspora and the detours of identity. In KATHRYN WOODWARD (ed.): *Identity and Difference*. London, Sage

HALL, STUART (1996): Introduction: Who needs 'Identity'? In STUART HALL – PAUL DU GAY (eds.): *Questions of Cultural Identity*. London, Routledge

HANCOCK, IAN (2012): *We are the Romani People – Ame sam e Rromane dzene*. University of Hertfordshire Press

HUMPHREYS, LAUD (1978): *A Typology of Tearoom Participants*. In: *Deviance The Interactionist Perspective*. 3rd edn. Edited by Earl Rubington and Martin S. Weinberg. New York. Macmillan

JOVANOVIĆ, DJORDJE (2009): The Difference That Makes a Difference: We Need More Guts! *Roma Rights*. *Journal of the European Roma Rights Centre* no. 2. 41–47. http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/roma-rights-2-2009-multiple-discrimination.pdf

JOVANOVIĆ, JELENA – DARÓCZI, ANNA CSILLA (2015) Still Missing Intersectionality: The relevance of feminist methodologies in the struggle for the rights of Roma. *ERRC* vol. 2.

KÁLLAI, ERNŐ (2001): *The Situation of the Roma in Hungary on the Threshold of the Third Millennium*. Budapest, Ministry of Foreign Affairs, Hungary

KINSEY, ALFRED C. – POMEROY, WARDELL B. – MARTIN, CLYDE E. (1948): *Sexual Behavior in the Human Male*. Philadelphia, Saunders

KÓCZÉ, ANGÉLA (2009): *Missing Intersectionality. Race/Ethnicity, Gender, and Class in Current Research and Policies on Romani Women in Europe*. Budapest, Central European University

KÓCZÉ, ANGÉLA (2017): *Egymás szemébe nézve*. Budapest, MTA TK Szociológiai Intézet

KUTIC, VERA (2013): *Roma Lesbian Existence*. Džuvljarka

LAMERT, EDWIN M. (1975): Primary and Secondary Deviation. In STUART, H. TRAUB, – CRAIG B. LITTLE (eds.): *Theories of Deviance*. Itasca (IL), Peacock

MICHAEL STEWART (2018): Nothing about us without us, or the dangers of a closed-society research paradigm. *Romani Studies* vol. 27. no. 2. 125–146.

MAYERS, ANAT E. (1987): *The Gypsy as Child Stealer. Stereotype in American Folklore*. University of California

PÁL, GYÖRGY (1927): *A homoszexuális probléma modern megvilágításban*. Budapest, Mai Henrik és Fia Orvosi Könyvkiadó

PRATTO, FELICIA – SIDANIUS, JAMES – STALLWORTH, LISA M. – MALLE, BERTRAM F. (1994): Social Dominance Orientation. A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology* vol. 67. no. 4. 741–763.

RIESS, ALBERT J., JUNIOR (1978): The Social Integration of Queers and Peers. In RUBINGTON, EARL – WEINBERG, MARTIN S. (ed by): *Deviance The Interactionist Perspective*. 3rd edn. New York, Macmillan

SAMPSON, JOHN (1923): On the Origin and Early Migration of the Gypsies. *Journal of the Gypsy Lore Society Third Series* vol. 2. 156–169.

SAREEN, K. N. (1976): The role of biomechanical genetics in tracing the origin of a human group. *Roma* vol. 2. no. 1. 41–45.

SHIELDS, MARLIYN (1981): Selected Issues in Treating Gypsy Patients. *Hospital Physician* vol. 17. 85–92.

THOMAS, JAMES D. (1987): *Desire lifestyle and consanguinity in 58. American Gypsies*. The Lancet

TIŠER, DAVID (2015): „They become stigmatised in their own family.” *ERRC* Vol. 2.

YOUNG, M. IRIS (2004): *Five Faces of Oppression*. The article was originally a chapter in *Oppression, Privilege, & Resistance* edited by Lisa Heldke and Peg O’Connor In: McGraw Hill in Boston

Internetes hivatkozások

Youth in Action and the Roma Community. <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-1799/Booklet%20Youth%20in%20Action%20and%20the%20Roma%20Community.pdf>

ERRC Vol. 2. (2009) Roma Rights 2, 2009: Multiple Discrimination

<http://www.errc.org/roma-rights-journal/roma-rights-2-2009-multiple-discrimination/3564>

ERRC, Vol. 2. (2015) <http://www.errc.org/roma-rights-journal/roma-rights-2-2015-nothing-about-us-without-us-roma-participation-in-policy-making-and-knowledge-production/4433/12>